

1990'LARDA RUSYA-İRAN İLİŞKİLERİ*

Robert O. FREEDMAN**

Iran is Russia's most important ally in the Middle East. Moscow supplies Tehran with arms and nuclear reactors. They are allies against the Taliban government in Afghanistan, as well as in countering Azerbaijan and Turkey. Russia has also helped Iran's efforts to evade and eliminate the U.S.-led efforts to isolate that country. Yet the election of Iranian president Muhammad Khatami in May 1997 and his subsequent efforts at rapprochement with the United States, as well as the second Russian invasion of Chechnya, have begun to threaten Russian-Iranian relations.

Sovyetler Birliği ile karşılaşılacağına, Rusya'nın dış politikasında dikkat çeken en büyük değişim, ülkenin bölgesel öncelikleriyle ilgili değişikliklerdir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Orta Asya ve Güney Kafkasya'da ortaya çıkan yeni bağımsız devletler, bu bölgede tekrar kontrolü ele geçirmek isteyen Rus karar alıcıların odak noktası olmuştur. Bu devletlerin önemi, Türkiye ve İran ile olan bağları göz önüne aldığına Rusya, Orta Asya ve Güney Kafkasya'yı Orta Doğu politikasının odağına yerleştirmiştir.

Orta Doğu devletleri içinde Rusya için şüphesiz İran'dan daha önemli bir devlet yoktur. İran'ın Basra Körfezi'ndeki stratejik konumu, bir ticari partner olarak önemi ve bu ülkenin Orta Asya ve Güney Kafkasya'daki eski Sovyet Cumhuriyetleri ile olan bağları ve çıkarları Moskova'nın İran'la yakından ilgilenmesine neden olmaktadır.

Rusya'nın İran'ın etki alanında yayılan İslami radikalizm konusundaki kaygıları ve İran'ın Rusya'ya alternatif olarak Orta Asya ve Güney Kafkasya'daki enerji kaynaklarının taşınmasıyla ilgili teklifleri gibi iki

* İngilizce orijinali "Middle East Review of International Affairs" dergisinin 4. cildinin 2. sayısında (Haziran 2000) yayınlanan bu makale, ASAM Rusya- Ukrayna Araştırmaları Masası stajyeri E. Banu Tepe tarafından tercüme edilmiştir.

** Robert O. Freedman Peggy Meyerhoff Pearlstone Siyasal Bilimler Profesörü ve başkanı, Baltimore Hebrew Üniversitesi öğretim üyesi.

.....
: **Rusya'nın Orta Doğu'ya**
: **yönelik iç politikası,**
: **1992 yılında güçlü bir**
: **batı taraftarlığından**
: **1999'un sonunda aşırı**
: **milliyetçiliğe dönüşüm**
: **olarak tanımlanabilir.**
: .....

devlet arasında bazı görüş farklılıklar bulunmaktadır. Ancak bununla beraber, Boris Yeltsin yönetimi İran'ı, Rus silahları ve nükleer reaktörleri için önemli bir pazar ve ABD'den bağımlılığının azaltması bir örneği olarak değerlendirmiştir. İki ülkenin ayrıca Türkiye'nin Orta Asya ve Güney Kafkasya'daki üstünlüğünü kontrol altına almak, Afganistan'da Taliban güçlerine karşı koymak ve Azerbaycan irredantizmini ve bağımsızlığını kontrol etmek gibi ortak amaçları vardır. Bunun yanı sıra, İran, ABD'nin tecrit politikasına karşı Rusya'nın diplomatik yardımına ihtiyaç duymaktadır.

Ancak Muhammed Hatemi'nin Mayıs 1997'de İran Cumhurbaşkanı olarak seçilmesini takiben Rusya, bir İran- ABD yakınlaşması ihtimali ile karşılaşmak zorunda kalmıştır. Her ne kadar ilişkilerdeki ısınma, reformcu Hatemi ile muhafazakar kesim arasında belirgin bir uyuşmazlık nedeniyle 1998 yazında başarısızlıkla sonuçlansa da, devam eden yakınlaşma ihtimali Rus politikacıları tarafından, özellikle Rusya-İran ilişkilerini aşındırmaya başlayan Çeçen savaşında olduğu gibi, Rusya'nın İran üzerindeki nüfuzunda bir azalma korkusu olarak algılanmıştır.

Rusya'nın Dış Politikası: Yöntemler ve Öncelikler

Rusya'nın Orta Doğu'ya yönelik politikası, 1992 yılında güçlü bir batı taraftarlığından 1999'un sonunda aşırı milliyetçiliğe dönüşüm olarak tanımlanabilir. Bu durum, kısmen, üç ana grubun iktidar mücadelesi içinde olduğu Rusya Parlamentosu'ndan gelen meydan okumaya karşı tepkisel bir değişim olmuştur.

İsrail'le iyi ilişkileri olan, İran'a karşı uygulanan yaptırımları destekleyen, hala yirmi beş milyon Rus nüfusun yaşadığı "yakın çevre" olarak nitelendirilen eski Sovyet Cumhuriyetleri ile işbirliğine ve Rusya ekonomisinde özelleştirme ve reform çabalarına önem veren birinci grup, Batı yanlısı Yeltsin'in dış politikasını desteklemiştir.

İkinci grup, yalnızca ABD ya da Batı Avrupa'ya odaklanmayan, buna karşılık (İran ve İsrail'de dahil olmak üzere) Orta Doğu, Çin ve diğer bölgelerle iyi ilişkiler hedefleyen, "Avrasya" vurgulu bir politikayı savunmuştur. Avrasyacılar, iç politikada bir yandan reform yanlısıyken aynı zamanda çok daha yavaş bir özelleştirme sürecini savunmuşlardır.

Üçüncü grup ise eski kuşak komünistlerin ve aşırı milliyetçilerin kombinasyonudur.

Ekonomik politika konusundaki farklılığa rağmen, her iki grup da güçlü, merkezileşmiş bir Rusya istemektedirler. Rusya'nın büyük dünya gücü olmasını istemiş ve İsrail gibi ABD'yi de Rusya'nın en büyük düşmanı olarak görerek ABD konusunda "karşı koyma" yaklaşımını benimsemişlerdir. Bu bağlamda, Moskova'nın Irak gibi eski Orta Doğu müttefikleriyle olan yakın bağlarını yenilenmesi gerektiğini ileri sürmüşler ve İran ile olan bağlarının güçlendirmişlerdir. Nihayetinde bu grup, Moskova'nın yakın çevredeki üstünlüğünü yeniden sağlamasını savunmuştur.¹ Yeltsin, 1 Ocak 2000 tarihindeki istifasına kadar Duma içinde daha çok ciddi bir milliyetçi ve ABD karşıtı bu hareketle mücadele etmiştir.

Rusya'nın Dış Politika Yapım Sürecinde Muhafif Sesler

Yeltsin, Rusya'nın İran ve diğer Orta Doğu ülkelerine yönelik politikalarını ayrıntılı bir şekilde belirlerken, diğer bazı özerk ve yarı özerk aktörler de Rusya'nın rotasını belirleme konusunda etkin olmuşlardır. Bu çoğulculuk, özellikle Rusya Dışişleri Bakanlığı ve bağımsız aktörler arasında doğrudan bir uyuşmazlık çıktığında Rus dış politikasının oluşturulmasını zora sokmuştur. Rus dış politikasında en önemli sekiz aktör ise şunlardır:

- a. Yeltsin'in kendisi ve Devlet Başkanlığı Ofisi personeli
- b. Dışişleri Bakanlığı
- c. Rusya'nın iş ve bankacılık dünyasıyla yakın ilişkileri olan Lukoil, Gazprom ve Transneft gibi enerji şirketleri
- d. Savunma Bakanlığı
- e. Atom Enerjisi Bakanlığı
- f. Dış Ekonomik İlişkiler Bakanlığı
- g. Rosvooruzheniye Devlet Silah İhracatı Şirketi
- h. Duma içinde reformist unsurlarla zaman zaman yakın ilişkileri olan oligarklar.²

¹ Robert O. Freedman, "Russia and the Middle East Under Yeltsin", *The Middle East and Peace Process*. Gainesville, Florida, 1998, ss. 365-412.

² Yuri Federov, "Interest Groups and Russia's Foreign Policy", *International Affairs*, 1998, Cilt 6, ss.173-183

Rus gazetesi Kommersant'ta Rusya dış politikasında düzensizliğin eleştirildiği şu yorum yer almıştır:

"Bugün bütünleşmiş bir dış politika ve dış ekonomik politika takip etmek (kısmen) mümkün değildir, çünkü iktidar elitinin de dahil olduğu Rus siyasi ve ekonomik elitleri henüz konsolide olamamışlar, aksine bünyelerindeki grup, gruplaşma ve hiziplerin birbirleriyle mücadelelerine imkan tanıyan bir rekabet ortamı içinde yer almışlardır. Dış partnerlerimizin Moskova ile görüşmelerinde bu durumun getirdiği avantajı kullanmayacaklarını düşünmek büyük bir saçmalaktır."³

Lukoil, Rusya'daki bağımsız dış politika oluşumunun önde gelen örneğidir. Amerikan Şirketi ARCO'nun pay sahibi (% 8) olduğu Lukoil, Hazar Devletleri'nden (Rusya, Azerbaycan, İran, Kazakistan ve Türkmenistan) hiçbirinin Hazar petrolünün çıkarılmasında bağımsız hareket edemeyeceği şeklindeki son iddiasının ardından 1994 yılında Rusya Dışişleri Bakanlığı ile doğrudan bir uyumsuzluğa düşmüştür. Lukoil, Hazar Bölgesi'ndeki petrolün işlenmesi amacıyla AIOC (Azerbaijan International Operating Company) ile bir anlaşma imzaladığında Hazar'ın kendisine ait olan bölgesindeki petrolün çıkarılmasında Azerbaycan'ın yetkilerini açıkça kabul etmiştir. Mart 1996'da, Kazakistan'daki Tengiz petrol yatağından, Rusya'nın Novorossisk limanına uzanan boru hattının inşası için oluşturulan konsorsiyumda Lukoil'in Chevron ve Mobil'e katılmasıyla sorunlar yeniden canlanmıştır. Azerbaycan gibi Kazakistan da Hazar'ın kendisine ait olan bölgesinde bağımsız olarak petrol çıkarmak için hak talep etmektedir. Bu ülkenin daha önceki petrol satış çalışmaları da Rusya'nın petrol nakli konusundaki kontrolleriyle engellenmiştir.

Bağımsız olarak dış politika oluşturulmasında bir diğer örnek her iki Çeçen savaşı süresince ve Tacikistan'da, kendi politikasını kesin ve açık olarak belirten ve çoğu zaman Dışişleri Bakanlığı ve Cumhurbaşkanlığı'na karşı kararlar alan Savunma Bakanlığı'dır.

1997'ye kadar Viktor Mihaylov'un ve daha sonra Yevgeni Adamov'un başkanlığını yaptığı Atom Enerjisi Bakanlığı da dış politika konularında bağımsız davranmıştır. Rusya Güvenlik Konseyi'ne atanan Mihaylov, İran'ın nükleer silah üretmesine imkan veren santrifüj (merkezkaç) sistemini içeren nükleer reaktörlerin satışında Yeltsin'den daha ileri gitmiştir. Ancak İran politikasında gözlenen farklılar sadece Yeltsin ve Mihaylov olmamıştır.⁴ Aralık 1996'da Dışişleri Bakanı Yevgeni

³ *The Caspian Oil Situation: Even a Bird in a Bush Must Be Pursued in an Organized Fashion*, CDPS (Current Digest of the Post Soviet Press), Cilt 47, no. 34, 20 Eylül 1995, s.25

⁴ ABD Başkanı Bill Clinton ile Mayıs 1995'te gerçekleştirilen zirve (Yeltsin bu tekliften geri çekilmiştir.)

Primakov, Rus-İran işbirliğini selamladığı başarılı İran ziyaretinde iken, Savunma Bakanı İgor Radionov, İran'ın Rusya için potansiyel bir askeri tehdit olduğu uyarısında bulunmuştur.⁵

Kısacası, yarı özerk Rus karar vericilerinin muhalif görüş ve davranışları, Rusya'nın Orta Doğu politikasına ciddi zorluklar getirmekte ve Tahran'da, "Rus dış politikasını kimin yönettiği" sorusunun gündeme gelmesine neden olabilmektedir.

Orta Doğu'da Öncelikler

Rusya'nın Türkiye ve İran'la ilişkileri ve özellikle bu ülkelerin Orta Asya ve Güney Kafkasya'daki nüfuzu ve bu bölgelerde Rus nüfuzunu etkisiz hale getiren tehdit algılaması nedeniyle, Moskova için öncelikli bir önem taşımaktadır.

Petrol zengini ve stratejik önemi olan Basra Körfezi, aynı zamanda Rusya'nın öncelikli bölgeler listesinde üst sırada yer almaktadır. Moskova, her zaman başarılı olmasa da, karşılıklı ilişkileri genellikle şiddetli düşmanlık olarak kendini gösteren İran, Irak ve Körfez İşbirliği Konseyi ülkeleri arasında denge politikası izlemeye çalışmıştır.

Üçüncü sırada ise artık bugün daha az önemli olan, Arap-İsrail merkezli İsrail, Mısır, Suriye, Ürdün, Lübnan ve Filistin'in oluşturduğu bölge bulunmaktadır. Sovyetler Birliği döneminde uzun süre boyunca Moskova, batı emperyalizminin belkemiği olarak nitelendirdiği İsrail'e karşı bu bölgede bir ittifak kurma arayışına girmiştir. Günümüzde Moskova her ne kadar Rusya'nın İran'ı nükleer reaktör ve füze teknolojisi alanlarında desteklemesi ilişkileri gerginleştirse de, İsrail'i bu bölgedeki en yakın dostu olarak görmektedir. Bölge devletleri arasında Rusya'nın en büyük ticari ortağı İsrail'dir. İki devlet arasında askeri üretimde işbirliği mevcuttur ve Sovyetler Birliği'nden göç ettirilen dokuz yüz bin İsrail vatandaşı Rusya ve İsrail arasında büyük bir kültürel bağ oluşturmaktadır. Buna ek olarak, yakın bir İsrail- Rusya ilişkisi, Rusya'nın Arap- İsrail barış sürecinde devamlı olmasa da, en azından sembolik bir rol oynamasını mümkün kılmaktadır.⁶

Nihayet, Rusya'nın Ortadoğu politikasında Türkiye'nin özel bir rolü vardır. Türkiye, Rusya'nın bölgedeki önemli bir ekonomik partneri olmasının yanında bölgesel politikalarda önemi gittikçe artan bir aktör ve Rusya'nın Orta Asya ve Güney Kafkasya'daki rakibi durumundadır.

⁵ 'İgor Radionov advocates creation of defense', CDPSP, Cilt 48, no. 52, 21 Ocak 1997, s. 16

⁶ Robert O. Freedman, "Russia and Israel Under Yeltsin, *Israel Studies*", Bahar 1998, Cilt 3, no. 1, ss. 140-169.

kuzeydoğusunda yaşayan Türkmenler için irredantist bir çekim merkezi haline getirebilecek olan Türkmenistan'la da benzer fakat daha az önemli bir sorunla karşı karşıya kalmıştır.

İran'ın gelişmiş silahlara ihtiyaç duyduğu göz önünde bulundurulursa, Rafsancani, cumhurbaşkanlığı dönemi boyunca, hem Sovyetler Birliği'ne hem de Rusya'yı uzaklaştırmamak konusunda dikkatli olmuştur. Nitekim, Azerbaycan Kasım 1991'de bağımsızlığını ilan ettiğinde, İran Türkiye'den farklı olarak Sovyetler Birliği dağılana kadar bu bağımsızlığı tanımamıştır. Benzer bir biçimde, İranlı yetkililerin zaman zaman kullandığı retoriğe rağmen Rafsancani, ilişkilerin odak noktası olarak İslamdan ziyade kültürel ve ekonomik bağları vurgulayarak İran'ın Azerbaycan ve Orta Asya'da görece olarak düşük bir İslami profil izlemesini sağlamıştır. Yetmiş yıllık Sovyet yönetiminden sonra İslam bu bölgede zayıf kalmıştır. Yeni devletlerin liderlerinin hepsi laiktir; dolayısıyla, İran tarzı bir İslami devrim ihtimali çok düşük olmuştur. Öte yandan bazı kuşkucular, İran'ın camilerin inşa edilmesini ve İslami Devrimi gerçekleştirmeden önce uygun ortamın oluşmasını beklediklerini iddia etmişlerdir.⁸

Herşeye rağmen Rusya, İran'ın esasında Orta Asya ve Güney Azerbaycan'da oldukça mesuliyetli hareket ettiğini düşünmektedir ve ABD'den gelen ciddi itirazlara rağmen Tahran'ı denizaltıdan da içeren modern silahlarla desteklemeye hazırdır. İran'ın Çeçenistan'daki ilk Müslüman ayaklanmasına (1994-96) yönelik olarak ciddi bir tepki göstermemesi ve Rusya'nın Bosna konusunda 1993-95 yıllarında Sırp yanlısı ve Müslüman karşıtı politikası, ilişkilerin ilerlemesine yardımcı olmuştur.

Yeltsin, İran dışında neredeyse tüm Orta Doğu sorunlarında hemfikir olduğu Washington'la 1992 yılında, ki bu yıl iki ülkenin balayı yılıdır, Rusya'nın İran'a silah satması konusunda uyuşmazlığa girmiştir. Suriye'nin silah satın almak için nakit paraya ihtiyacı olduğu ve Rusya'ya on milyar dolar borçlu bulunduğu bir dönemde Irak ve Libya'ya Birleşmiş Milletler yaptırımını uygulanmaktaydı. Tersine, İran ise nakit paraya ihtiyacı olan Rusya'nın bu ihtiyacını karşılayabilmiştir. Bunun yanı sıra Yeltsin'in ABD dostluğuna rağmen, Rusya'da istihbarat bölümlerinden birinin başkanı olan Yevgeni Primakov gibi sözü geçen şahıslar, Rusya'nın Orta Doğu politikasında daha bağımsız olmasını savunmaktaydılar. ABD'nin İran ve Irak'la ilişkilerinin olmadığı düşünülürse, Rusya bu iki devlette mevcut bulunan diplomatik boşluğu doldurabilmiştir. Ayrıca, her ne kadar Salman Ruşdi olayı ve İranlıların

⁸ Islamic Affairs Analyst , Londra, Kasım 1992, s. 3

Batı Avrupa'dan sürgün edilmesi politik ilişkileri bir parça bozsa da, Irak ve Libya'ya uygulanan politikadan farklı olarak Amerika'nın NATO'daki müttefikleri, İran'la sıkı ekonomik ilişkilerini sürdürmeye devam etmişlerdir.

Nitekim, Rusya, İran ile olan diplomatik ilişkilerinin karşılığını almıştır. Bu sebeple 1993-94 yıllarında Duma üyelerinin ABD'nin etkisinde çok kalmakla suçlayarak topa tuttıkları Yeltsin, bağımsızlığını ispat etmek için 1993 yılında nükleer reaktör satma sözü vererek Amerika politikası konusunda aldığı eleştiriyi İran yönüne çevirmiştir. Doğrusu Mayıs 1995'de Clinton ve Yeltsin arasında gerçekleştirilen zirvenin çekişmeli süren ana konularından biri, Washington'un İran'ın nükleer silah konusundaki ilerlemesini hızlandıracağını iddia ettiği, Rusya'nın Ocak 1995'de nükleer reaktör satma kararı olmuştur. Yeltsin, ABD'nin baskılarını dikkate almayarak, sözünden dönmeyi reddetmiştir. Ancak Yeltsin, daha önce Atom Enerjisi Bakanı'nın onayladığı, kendisinin ve birkaç Rus yetkilinin de istediği, İran'ın nükleer gücünü artırabilecek olan gaz santrifüjünün satımını geçersiz kılmak konusunda ABD ile hemfikir olmuştur. Ne var ki, Ruslar ABD'nin nükleer reaktörlerin satımına karşı çıkmasını, İran'ın nükleer silahları ele geçirecek olmasından duyduğu kaygıya değil, ABD'nin ticari çekememeziğine bağlamışlardır.

Stratejik İşbirliği

1995 yazıyla birlikte Rusya ve İran, Rusya Büyükelçisi'nin ifade ettiği stratejik işbirliği için girişimde bulunmuşlardır. Önce Çeçenistan Savaşı'nın dinmesi ve bugün Washington'un NATO'nun genişlemesi konusundaki isteği üzerine Rus milliyetçileri, İran'la karşılıklı olarak daha yakın bir işbirliği arayışına girmişlerdir. Segodnya gazetesinde yer alan Mayıs 1995 tarihli bir makalede şu ifade yer almıştır: "İran'la işbirliği, Rus atom endüstrisinin durumu ve serveti meselesinden daha ciddidir. Bugün kendisini Müslüman isyancıları silah, para ve gönüllü askerlerle desteklemeye hazırlamış düşman bir İran, Kuzey Kafkasya ve Tacikistan'da Rusya açısından birçok tatsızlığa neden olacaktır. Diğer yandan dost bir İran, gelecekte önemli bir stratejik müttefik olabilir."

.....
Bugün kendisini
Müslüman isyancıları
silah, para ve gönüllü
askerlerle desteklemeye
hazırlamış düşman bir
İran, Kuzey Kafkasya ve
Tacikistan'da Rusya
açısından birçok
tatsızlığa neden olacaktır. :
Diğer yandan dost bir
İran, gelecekte önemli bir
stratejik müttefik olabilir. :
 .....

NATO'nun doğuya doğru genişlemesi, Rusya'yı en azından bazı stratejik müttefikleri konusunda süratle düşünmeye itmştir. Bu durumda, Batı ve Amerikan karşıtı bir rejime sahip olan İran, en doğal ve önemli ortak olacaktı. Son teknoloji deniz mayını, torpido ve anti-gemi füzeleri içeren Rus silahlarıyla donanmış İran, eğer gerekirse kibirli Batı'yı, Hürmüz Geçidi'nden tanker geçmesini önleyerek zayıf noktasından vurabilirdi. Bu tür bir krizde eğer Rus savaş uçakları ve uçak-savar füze ekipmanları İran'ı Amerikan uçak gemileri ve seyir füzelerinin misilleme saldırılarından korursa, büyük dereceli ve maliyetli bir savaşa girmeden körfezi açmak oldukça zor olurdu.⁹

İran Dışişleri Bakanı Ali Ekber Velayeti, Mart 1996'da Moskova'ya gerçekleştirdiği ziyarette, İran-Rusya ilişkilerinin çağdaş tarihte en yüksek seviyeye ulaştığını ifade etmiştir.¹⁰ Moskova'da iken, NATO'nun doğuya doğru genişlemesine karşı çıkan Primakov'u desteklemiş, İran'ın yakın zamana kadar Tacikistan'da devam eden ateşkese ilgili ve Hazar petrol bölgesinde işbirliğini geliştirmeye istekli olduğunu ifade etmiştir.

Rusya ve İran arasındaki ekonomik ve askeri ilişkiler Rusya'nın İran'a 1997- 2007 yılları arasında düşük petrol fiyatları ve İran'ın zayıf ekonomisi nedeniyle İran'ın mali yükümlülüklerini yerine getirmesinin şart koşulmuş olabileceği dört milyar dolarlık teçhizat satışının planlandığı raporlarla gelişmeye devam etmiştir.¹¹

Afganistan ve Tacikistan

Afganistan'da Taliban güçlerinin Eylül 1996'da sürpriz şekilde kısa süreli askeri zaferi, Rusya-İran ilişkilerinin daha artmasına neden olmuştur. Sünni Taliban'ın Afganistan'daki İran destekli Şiiilerin düşmanı olduğu ve gericisi Taliban'ın İran'ın liderliğine engel olduğu dikkate alınır, İran'ın Taliban saldırılarını önlemek için bir koalisyon kurma arayışına girdiği görülür. İran, söz konusu durumu dile getirmek için Tahran'da Rusya'nın da katıldığı bir konferans düzenlemiştir. Taliban etkisinin Orta Asya'da, hatta kendi ülkesinde (nüfusunun %20'si Müslüman) üstünlük elde edeceğinden korkan Rusya, bu grubu engellemek konusunda İran kadar istekli olmuştur. Bu sebeple

⁹ çev. Pavel Felgengauer, "Russian Society is Arriving at a Consensus on the Question of National Interests", CDPSP, Cilt 47, no. 21 Haziran 1995, s. 3.

¹⁰ Tahran IRNA, 7 Mart 1996, s. 7.

¹¹ Rusya'nın karşı çıkmasına karşın, İran iki ülke arasında takas anlaşmasını savunmuştur. Viktor Vishniakov, *Russian- Iranian Relations and Regional Stability*, International Affairs (Moscow), Cilt. 45, no. 1, 1999, ss. 143-153. Shahram Chubin, *Iran's Strategic Predicament*, Middle East Journal, Cilt. 54, no. 1 Kış 2000, ss. 10- 24.

.....
 •••••
**Taliban etkisinin
 Orta Asya'da hatta
 Rusya'nın kendi
 ülkesinde (nüfusunun
 %20'si müslüman)
 üstünlük elde
 edeceğinden korkan
 Rusya, Taliban'ı
 engellemek konusunda
 İran kadar istekli
 olmuştur.**
 •••••

Primakov'un 1996 tarihli Tahran ziyareti esnasında Afganistan'ın durumu, gündemin üst sıralarında yer almıştır. Buna ek olarak, Taliban yönetimi altında kısa sürede afyon tacirlerinin sığınağı olan Afganistan'daki durum her iki ülkeyi de ilgilendirmektedir ve bu dönemde büyüyen uyuşturucu sorunlarıyla karşı karşıya kalan Rusya ve İran 1999 yılında "Narkotik Ticareti ile Mücadele" adı altında bir anlaşmaya imza atmıştır.¹²

Afganistan ile ilgili kaygılar, Tacikistan'daki tartışmalar üzerinde de etkili olmuştur. Tacikistan özellikle Sovyetler'in dağılmasından sonra Rusya için İslami radikalizm tehlikesinin bir örneği olmuştur. İronik olarak Tacikistan'daki iç savaş, iktidarı ele geçirmeye çalışan bir İslamcı darbeye değil, fakat öncelikle ülkenin Garm ve Pamir adlı doğu illerinden başlayarak Batı tarzı demokratlar ve ılımlı İslamcılarının gevşek ittifakıyla başlamıştır. Komünistler, Özbek ve Sovyet askeri güçlerinin yardımıyla yeniden iktidara geldiklerinde, birçok İslamcının radikalleştikleri Afganistan sınırına kaçmışlar ve daha sonra Tacikistan sınırında saldırılara başlamışlardır. Bu süreçte Tacikistan sınırındaki bazı muhafız askerler öldürülmüş ve Moskova savaşın içine sürüklenmiştir. Bu durum Orta Asya'da Afganistan örneğindeki gibi başka bir savaşla karşılaşmak istemeyen Rus liderlere ciddi bir problem olarak gözükmiştir. Bu şartlar altında, her ne kadar Rusya Savunma Bakanlığı'ndaki bazı şahıslar Afganistan'daki İslamcılara karşı Rusya'nın yenilgisinin intikamını almak için savaşı tercih eder gibi gözükseler de, Tacikistan'daki savaşı diplomatik yolla çözmek Yeltsin için önemli bir hedef olmuştur.¹³

Aralarında Ekber Turayanzade'nin de bulunduğu birçok İslami muhalif liderin İran'a sığınmasından beri Rusya İran'ı diplomatik yola sevk etmeyi gerekli görmüştür. 1994 baharında Rusya, İran'ın da yardımıyla, savaşan karşı güçler arasında başlayan görüşmelerin idaresini üstlenmiştir. İran'ın da yardımıyla Rusya, 1997 Şubatı'nda hükümet ve isyancı güçler arasında bir anlaşma yapılmasında aracı rolü

¹² Ettela'at (Tahran), 1 Temmuz 1999. İran İçişleri Bakanı Abdolvahed Mousavi-Lari ile ilgili olarak İran, Afganistan sınırına uyuşturucu kaçakçılığını önlemek için 30.000'den fazla birlik göndermiştir. Afganların, 1998'de bazı İranlı diplomatları öldürmeleri, İran- Afgan ilişkilerini daha da bozmuştur. Moskova'nın 1997'deki Taliban'la kısa flörtü, Tahran tarafından sıcak karşılanmamıştır.

¹³ Interfax, 19 Kasım 1993 (FBIS: FSU, 22 Kasım 1993), s. 8.

oynamıştır. Böylece her ne kadar anlaşmada bazı kırıma noktaları olsa da ve Tacikistan Hükümeti ile muhalif güçler arasında güvensizlik oluşsa da, en azından Rusya-İran ilişkileri güçlendirilmiştir. İran ve Rusya Tacikistan konusunda bağlantılarını sürdürmeye devam etmişlerdir.¹⁴

ABD Faktörü

İran Cumhurbaşkanlığı'na Mayıs 1997'de Muhammed Hatemi'nin getirilmesi, Rusya-İran ilişkilerinde bir değişime öncülük etmiştir. Cumhurbaşkanı Hatemi, iç reform ve liberalleşmeyi artırma ve Arap dünyası, Avrupa ve ABD ile yakınlaşma yoluna gitmiştir. İran'daki muhafazakar güçler Arap dünyası ve Avrupa ile ilişkilerin geliştirilmesine değil, liberalleşme ve ABD ile yakınlaşmaya karşı çıkmışlardır.

Yakınlaşma, Aralık 1997'de Hatemi'nin CNN'de Amerikan halkına seslenişinde ilişkilerin geliştirilmesini teklif etmesiyle başlamıştır. Hatemi'nin teklifine bir ay sonra Bill Clinton'dan karşılık gelmiştir. Devam eden jestler şunlar olmuştur: ABD güreş takımının İran ziyareti, İran'ın Güney Pars bölgesindeki gazı geliştirmek amacıyla Fransız, Rus ve Malezyalı şirketlere uygulanan ambargonun kaldırılması ve Madeline Albright'ın İran'a uzlaşma teklif ettiği büyük konuşması.¹⁵ Ancak 1998 yazında başlayan Hatemi, Şubat 2000'deki meclis seçimlerine kadar devam eden ve meclisteki muhafazakar saldırı nedeniyle bu teklife yanıt vermemiştir.

Aynı zamanda, Temmuz 1998'de orta menzilli Şahab III (1300 km.) füze denemesini başarılı şekilde gerçekleştiren İran, bu ülkeye füze tedarik eden Rus şirketlerine karşı yaptırım uygulama çağrısında bulunan ABD'ye karşı konumunu güçlendirmiştir. Aralık 1998 tarihli bir CIA raporunda, Rusya'nın yardımının İran'ın Şahab III füzelerinin geliştirilmesini hızlandırdığı ve Rusya'dan İran'a gelen bu takviyenin İran'ın nükleer silah araştırma ve geliştirmesine yardımcı olduğu iddia edilmiştir.¹⁶ Raporu takiben ABD, Ocak 1999'da, iki büyük Rus enstitüsü olan Enerji Teknolojisi için Bilimsel Araştırma ve Planlama Enstitüsü (Nikiet) ve Mendeleyev Kimyasal Teknoloji Üniversitesi'nin yanında sekiz Rus şirketine karşı yaptırım uygulanmasını kabul ettirmiştir.¹⁷

¹⁴ Rusya'nın Eski Başbakanı Primakov, Ocak 2000 tarihli Tahran ziyaretinde, Tacikistan konusunda İran- Rusya işbirliğinin, ikili ilişkilerinin "önemli bir ispatı" olduğunu vurgulamıştır (Ettela'at, 17 Ocak 2000).

¹⁵ Robert O. Freedman, 'American Policy Toward the Middle East in Clinton's Second Term', Stephen J. Blank *Mediterranean Security in Coming Millenium*, Carlisle, Pennsylvania: The Strategic Studies Institute of the U.S. Army War College, 1999, ss. 371- 416.

¹⁶ Bill Gertz, CIA: Russia, *China Key Arms Sellers*, Washington Times, 11 Şubat 1999.

Daha önceki yalanlamalarına rağmen, Rusya Atom Enerjisi Bakanı Yevgeniy Adamov, Mart ayında *New York Times*'a verdiği demeçte, Nikiet ve Mendeleyev Üniversitesi'ne karşı uygulanan ambargoda indirimle gidildiği takdirde Rusya'nın İran'la olan nükleer işbirliğini keseceğini ifade etmiştir.¹⁸ Ocak ayının başlarında, Yeltsin İran'a ikili kullanım (dual-use) teknolojisi satışını durduracağı sözünü vermiştir.¹⁹

Ağustos 1998 tarihli ekonomik krizi, Rusya'nın İran'la yaptığı karlı sözleşmelerden feragat etmesini zorlaştırmış, ancak Moskova'nın, Amerika'nın ekonomik yardımına ihtiyacı olduğunu kabul etmesine neden olmuştur. Aynı zamanda Rusya, özellikle Washington'un İran üzerinden geçen petrol ve doğalgaz boru hatlarının inşasına karar vermesi durumunda, İran ve ABD arasındaki yakınlaşmanın yeniden başlayabileceğinden ve İran'daki konumunun zarar görebileceğinden endişelenmiştir.

Rusya'nın endişesi aynı zamanda Rusya-İran ilişkilerinin odak noktası olan Buşehr nükleer reaktör projesindeki gerilemeyle de artmıştır. Kasım 1998'in sonlarında Atom Enerjisi Bakanı Adamov, büyük önem verdiği İran ziyaretinde, Rus mühendislerin çalıştığı Mayıs 2003'te bitirilmesi planlanan Buşehr projesini bir kilit projeye dönüştürme konusunda bir anlaşma imzalamıştır.²⁰ Böylece Moskova, Buşehr projesi konusunda verdiği sözlerden geri adım atmamıştır. Sergey Karaganov gibi bazı ünlü Rus araştırmacı ve politika danışmanların da belirttiği gibi Rusya'ya alternatif olarak ABD mali desteği teklif edilmiş olsa dahi, Moskova'daki "güçlü enerji ve nükleer lobisi"nden dolayı, Rusya-İran ilişkileri devam edebilir.²¹

Nitekim, ABD-Rusya ilişkilerindeki problemler, Rusya'nın 1998-99 yıllarında, İran'da maksimum etkisini sürdürmek ve aynı zamanda ABD-Rusya ilişkilerindeki zararı en aza indirmesi" anlamında kullanılan ve *minimax* politika olarak adlandırılan bir yöntemin izlenmesi neticesini doğurmuştur.

¹⁷ Michael K. Gordon, 'Russia to Offer U.S. Deal to End Iran Nuclear Aid', *New York Times*, 17 Mart 1999

¹⁸ Michael K. Gordon, 'Russia to Offer U.S. Deal to End Iran Nuclear Aid'.

¹⁹ Michael Gordon, 'Russians Order Expulsion of Iranian Diplomat as Missile Spy', *New York Times*, 18 Kasım 1997, Marina Kalashnikova, Iran Is Our Friend, but U.S. is Valued More, *Kommersant Daily*, 27 Ocak 1998, CDPSP, Cilt. 50, no. 4, s. 22.

²⁰ Vishniakov, s. 152

²¹ Ora Koren, For Economic Reasons, *Russia Will Gladly Cooperate with Israel in Nuclear Energy Development*, *Israel's Business Arena*, 31 Ocak 1999

Boru Hattı Politikaları

Aksi yöndeki açıklamalara rağmen Rusya, İran'la nükleer işbirliğine devam etmesinin yanı sıra, Hazar Denizi enerji projeleri konusundaki işbirliğini de güçlendirmiştir. Hazar kıyısında petrol rezervi az olan İran, Rusya ve Kazakistan'ın Hazar'ı kısmen bölen Temmuz 1998 tarihli anlaşmalarına karşı çıkmıştır.²² ABD'nin Bakü-Ceyhan petrol boru hattı ve Trans Hazar doğal gaz boru hattının yapımı için çaba sarf etmesi ve AGİT'in 18 Kasım 1999 tarihli İstanbul zirvesinde Bakü-Ceyhan'ın inşasına önceliğin verileceğine dair kararının bu projeyi güçlendirmesi, Azerbaycan ve Gürcistan'ın NATO ile yakın ilişki geliştirme isteklerinden endişe duyan Rusya ve İran'ı birbirine yakınlaştırmıştır.²³

Muhtemelen AGİT Toplantısı'nda Rusya ve İran'ı rahatsız eden bir ikinci olay da Türkmenistan'dan Bakü'ye, oradan da Türkiye'ye gaz taşınmasını sağlayacak olan Trans-Hazar gaz boru hattının inşa edilmesini amaçlayan hükümetlerarası deklarasyon olmuştur.²⁴ İran, Türkiye'nin gaz ihtiyacını kendi ülkesinden geçen boru hattıyla, Rusya ise "Mavi Akım" boru hattıyla tedarik etmek istemiştir. İran, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'ye karşın, sadece Hazar petrol ve doğalgazının dış pazarlara kendi topraklarından geçmesini istememiş, aynı zamanda bu iki projenin Azerbaycan tarafından takviye edilmesinden de endişe duymuştur.

Bu sebeple, AGİT anlaşmalarının imzalanmasından hemen sonra Rusya ve İran, projelerin ekonomik temellerini zayıflatma çabalarına girişmişlerdir. Rusya'nın gaz şirketi Gazprom, muhtemelen Rusya hükümetinin zorlamasıyla, iki

.....
 : **ABD'nin Bakü-Ceyhan petrol**
 : **boru hattı ve Trans Hazar**
 : **doğal gaz boru hattının**
 : **yapımı için çaba sarf etmesi**
 : **ve AGİT'in 18 Kasım 1999**
 : **tarihli İstanbul zirvesinde**
 : **Bakü-Ceyhan'ın inşasına**
 : **önceliğin verileceğine dair**
 : **kararının bu projeyi**
 : **güçlendirmesi, Azerbaycan**
 : **ve Gürcistan'ın NATO ile**
 : **yakın ilişki geliştirme**
 : **isteklerinden endişe duyan**
 : **Rusya ve İran'ı birbirine**
 : **yakınlaştırmıştır.**
 : .....

²² Yuri Merzliakov, *Legal Status of the Caspian Sea*, International Affairs (Moscow), Cilt. 45, no. 1, 1999, s. 37, Ettela'at, 6 Nisan 1999.

²³ M. A. Guseinova, *Politika Ssha B Zakavkov'e i Intressi Rossii (The Policy of the U.S. in Transcaucasia and Russian interests)*, Moscow Institute of the U.S. and Canada, 1999, ss. 14- 18 ve *Military Presence in Caspian Sea Endangers Regional Peace*, Ettela'at, 15 Şubat 1999

²⁴ Stephen Kinzer, 'Caspian Lands Back a Pipeline Pushed by the West', *New York Times*, 19 Kasım 1999

yıl süren çekişmeli pazarlıktan sonra Aralık 1999'da aniden Türkmen doğalgazının bin metreküpünü otuz altı dolara, 2000 yılında da Türkmen gazının büyük payının satın alınması için Türkmenistan ile bir anlaşma imzalamıştır. Amaç, Türkmenistan'ı Trans-Hazar doğalgaz borusu konusunda ön sıralarda hareket etmekten caydırmak olmuştur.²⁵ İran, büyük gaz şirketlerinin Bakü-Ceyhan'ı ilerletmelerine engel olmak amacıyla, 2000 yılının başlarında Türkmenistan, Kazakistan ve Azerbaycan'dan aldığı petrolün dışarıya ihracatında yüzde 30 indirim gitmiştir. İran'ın dış ilişkilerden sorumlu Petrol Bakanı Mehdi Hüseyini, bir konuşmasında açıkça, "indirim, İran'a 'politik alternatifler' yanında Hazar ham petrol ihracatı rekabetinde de üstünlük sağlayacaktır" ifadesinde bulunmuştur."²⁶

İran ve Rusya'nın, Bakü-Ceyhan ve Trans-Hazar boru hattını engelleme konusundaki uyumlu faaliyetlerine karşın, iki ülkenin Hazar enerji kaynaklarına yönelik uzun vadeli çıkarları farklılık göstermektedir. Moskova, taşıma rotasının Güney Kafkasya ve Orta Asya Devletleri'nin kontrol edilmesine yardımcı olacak şekilde geçmesini istemektedir. Diğer yandan İran, bazı petrol ve gaz şirketlerinin desteğiyle, Hazar petrol ve doğalgazının yüklenmesi için en ucuz ve güvenli rotayı sağlayacağını açıkça söylemeye devam etmektedir. Bu konuda İran Dışişleri Bakanı Kemal Harazi, "Biz bu enerjinin transferi için farklı rotalar olduğunu biliyoruz ancak hem güney hem doğu hem de batı için en uygun rotanın İran olduğunu düşünüyoruz" ifadesinde bulunmuştur.²⁷ Bununla kısa vadede en azından Moskova ve Tahran Hazar konusunda işbirliği yapmışlardır. Her ikisi de İran, Suudi Arabistan ve Venezüella arasında artan işbirliğinin sonucunda 1999'da hızla yükselen petrol fiyatlarından kar elde etmişlerdir.

Kosova ve Çeçenistan

Rusya ve İran'ın çıkarları, nükleer işbirliği ile Bakü-Ceyhan ve Trans-Hazar boru hattının yapımına engel olmak konusunda uyurken, iki devlet Ağustos 1999'da başlayan İkinci Çeçen Savaşı'nda fikir ayrılığına düşmüştür. İlk Çeçen Savaşı'ndaki (1994-1996) durumun tersine İran, 1999'da İslam Konferansı Örgütü'nün (OIC) başını çekmiş ve dünyanın her yerindeki Müslümanların refahı için çaba göstermiştir. Nitekim

²⁵ Semyon Novoprudsky, *Patriotic Feat: Russia Buys Turkmen Gas Out from Under Turkey and Ukraine*, *Izvestia*, 21 Aralık 1999, CDPSP, Cilt 51, no.51, 19 Ocak 2000, s. 12 ve Arkady Dubnov, *The big Transcaspien Pipeline Projects Flops*, *Moscow News*, 26 Ocak, 1 Şubat 2000

²⁶ *Iran to Slash Caspian Oil Swap Fees*, *Ettela'at*, 23 Kasım 1999

²⁷ *Iran Best Route for Transfer of Caspian Sea Energy*, *Ettela'at*, 24 Haziran 1999

örneğin İran, ABD ve İngiltere'yi Aralık 1998'in sonlarında Ramazan başlamadan, Irak'ı bombalamayı durdurmaları konusunda zorlamıştır.

Kosova Savaşı süresince farklı tarafları desteklemelerine rağmen Rusya ve İran iyi ilişkiler sürdürmüşlerdir. Fakat Rus askerlerinin kaçan sivilleri katlettikleri şeklindeki raporlar, İran'ın Rusya'daki ekonomik ve askeri çıkarlarına verdiği önem ile Çeçen Müslümanların öldürülmesine karşı olduğunu açıkça belirten İslam Konferansı Örgütü'ndeki durumu arasında ikilemde kalmasına neden olmuştur. Bu sebeple İran Çeçenistan'ın Rusya'nın içişlerini ilgilendiren bir sorun olduğunu belirtirken, Moskova'nın tavrına ilişkin eleştirilerini de kademe kademe artırmıştır. Her ne kadar iki taraf da aralarındaki uyuşmazlığı önemsememeye çalışsalar da, Moskova yavaş yavaş ama artan oranda İran'ı kınamaya başlamıştır. Nitekim, Eylül 1999'da savaşın şiddetlenmesiyle birlikte, İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hamid Rega Assefi, "İran İslam Cumhuriyeti, Rusya'nın toprak bütünlüğüne saygı göstermekle birlikte, şiddeti ve Çeçenistan ile Dağıstan'da son zamanlarda gelişen olaylarla ilgili olarak düşmanca faaliyetleri kabul edemez. İran Hükümeti ve halkı Rus birliklerince Kuzey Kafkasya'da devam ettirilen askeri operasyona karşı olmuşlardır" ifadesinde bulunmuştur.²⁸ İran, krizi barış içinde çözmek için yardım teklif ettiğinde, Rusya Dışişleri Bakanı İgor İvanov'un 12 Ekim'de verdiği cevap, "biz, İslam ülkelerinin Çeçenistan'daki olaylar hakkındaki tavırlarından endişeliyiz. Bununla beraber, bu Rusya'nın iç sorunudur ve biz bu sorunu herhangi bir yardım ya da karışma olmaksızın bağımsız olarak düzeltmek niyetindeyiz" şeklinde olmuştur.²⁹

Moskova, Kasım ayında İran'ı Çeçenistan'a destek verdiğinden şüphe edilen devletler listesine alarak, bu ülkeye karşı tenkitlerini artırmıştır.³⁰ Gerçekten Moskova daha önce de İslam Konferansı Örgütü'nü Çeçen isyancılara yardım etmemesi konusunda uyarmıştır. Rusya Dışişleri Bakanı İgor İvanov, anlamlı bir şekilde "Şu kesindir ki teröristlere verilen herhangi bir destek ve bu alandaki tüm çalışmalar, makul sonuçlarıyla birlikte Rusya Federasyonu'nun içişlerine şiddetli müdahale olarak kabul edilecektir" değerlendirmesini yapmıştır. Yine de savaşın şiddetinin artmasına rağmen, Moskova, İran öncülüğünde İslam Konferansı Örgütü temsilcilerinin Aralık ayında Rusya ve Kuzey Kafkasya'yı ziyaretlerini kabul etmiş ve Müslüman devletlerin Çeçen mültecilere insani yardım göndermelerine müsaade etmiştir. İslam

²⁸ RFE/RL *Iran Report*, Cilt. 2, no. 41, 18 Ekim 1999.

²⁹ RFE/RL *Iran Report*, Cilt. 2, no. 41, 18 Ekim 1999.

³⁰ Natalya Kalashnikova, Putin Closes Caucasus, *Segodnia*, 10 Kasım 1999 (CDPSP, vol. 51, no. 45, 8 Aralık 1999, s. 7.

Konferansı Örgütü heyeti, Moskova'ya ilişkin tenkitlerini çok ciddi bir girişimle sürdürmesine de, askeri operasyonların şiddetinin aşırı olduğunu ve bu durumun onları kızdırdığını ifade etmişlerdir. Heyet aynı zamanda meydana gelen can kayıplarından duydukları üzüntüyü de belirtmişlerdir.³²

Savaş, Ramazan boyunca devam edince İran tenkitlerini artırmıştır ve İran Dışişleri Bakanı Kemal Harazi, İslam Konferansı'nın bir başka heyetinin Moskova ziyaretinden sonra, Ocak 2000'de ziyaret ettiği Rusya Dışişleri Bakan Yardımcısı Grigoriy Karasin'e Çeçenistan'da devam eden felaketin İslam Dünyası için kabul edilemez olduğunu ve Rusya'daki bu durumun bölgede ve İslam dünyasında hoş olmayan bir görüntüye sebep olduğunu belirtmiştir.³³ Harazi, Rusya'yı Çeçenistan'daki askeri operasyonu durdurmaya ve krizi sadece politik yollarla çözmeye davet etmiştir. Karasin ise verdiği cevapta, İran'a Çeçen sorununa bir son verme çabaları ve Çeçen mültecilere gönderdiği insani yardım için teşekkür etmiştir. Karasin, yaptığı açıklamada Rusya'nın Çeçen sorununu çözmek için politik bir süreç başlatabileceğini ifade etmiştir.³⁴ Bazı Müslümanların görüşlerine göre, İran'ın Moskova'ya yönelik tenkitleri yeterince sert olmamıştır. Londra'da bulunan Suudi sermayeli günlük Shark al-Awsat gazetesinde yer alan 27 Ocak 2000 tarihli bir yazıda, Harazi'nin Çeçen savaşının Rusya'nın iç sorunu olduğu konusunda ısrar ederek Çeçen Cumhuriyeti'ni arkadan vurduğu suçlamasında bulunulmuştur.³⁵

Rusya-İran ilişkilerinin Çeçen savaşıyla bozulduğu ve bu zararın savaş devam ettiği ve Müslüman kayıpları arttığı müddetçe daha da büyüyeceği çok açıktır. Bununla birlikte, ABD'nin Çeçenistan konusunda Rusya'ya yönelik tenkitlerine, İran'a uyguladığı gıda ve ilaç satışına yönelik yaptırımları kaldırmasına ve ABD'nin Irak'ta üslenen, Şubat 2000'de Tahran'daki cumhurbaşkanlığı sarayına havan topu fırlatan Halkın Mücahitleri Örgütü'nü terörist örgüt olarak nitelendirmesine karşılık bu dönemde ABD- İran ilişkilerinin gelişmemesi Rusya'yı memnun etmiştir.³⁶ Hatemi, Washington'un istediği politik diyalogu başlata-

³¹ Reuters, 'Moscow Warns Islamic States', 15 Ağustos 1999

³² 'Islamic World Concerned About Chechnya', Ettela'at, 10 Aralık 1999

³³ 'OIC Calls for End to Chechen Fighting: Muslim World Concerned About Loss of Life in Chechnya', Ettela'at, 28 Ocak 2000

³⁴ 'OIC Calls for End to Chechen Fighting: Muslim World Concerned About Loss of Life in Chechnya', Ettela'at, 28 Ocak 2000

³⁵ RFE/RL Iran Report, Cilt.3, no. 6, 7 Şubat 2000

³⁶ 'Iran Hails U.S. Easing of Trade Sanctions', Washington Post, 30 Nisan 1999 ve Roula Khalaf, 'Iran Sees Signs of a Change in U.S. Attitude', Financial Times, 30-31 Ekim 1999

cak ya da ABD'nin talep ettiği, ABD diplomatlarının konsolosluk düzeyinde ziyaretine izin verecek bir pozisyonda olmamıştır.

ABD'li yetkililerin Suudi Arabistan'daki Hobar Kulesi'nde bulunan Amerikan Hava Güçleri kışlasının 1996'da bombalanmasının arkasında İran'ın olabileceğini işaret eden raporları ve bunun yanında, 13 İranlı Yahudi'nin İsrail adına ajanlık yaptıkları gerekçesiyle tutuklanmalarının Madeline Albright tarafından kınanması sorunları artırmıştır.³⁷ Gerçekten, İran'ın muhafazakar güçleri, tutuklamaların arkasında olmasalar bile, süratli bir şekilde zayıflayan ABD-İran ilişkilerinin ilerlemesini tehdit eden negatif sonuçlardan yararlanmanın yollarını aramışlardır. Hatemi karşıtı *Cumhuri İslami* gazetesinde yer alan Temmuz 1999 tarihli bir makalede, "Washington'un ajanlara verdiği destek, ABD'nin hala İran halkının en büyük düşmanı olduğunu gösterir ve bu, İran'da ABD ile ilişkilerde normale dönmeyi savunan herkes için bir ders olmalıdır" şeklinde bir ifade yer almıştır.³⁸

İran'da devam eden mücadelelerin yanısıra, muhafazakar kanat, Hatemi'yi daha sert bir politika izlemesi için zorlamak amacıyla Temmuz 1999'daki öğrenci gösterisini kullanmaya çalışmıştır. Hatemi, 'dışarıdan desteklenen devrim karşıtları' olarak hitap ettiği göstericileri kınamak zorunda kalmıştır.³⁹ Muhafazakar güçler aynı zamanda, ABD ile yakınlaşmadan yana olanlara saldırmak İçişleri Eski Bakanı Abdullah Nuri'nin yargılanmasını da kendi gazetesinde yer alan, ABD ile ilişkileri yeniden kurmayı tavsiye eden makaleye değinerek kullanmışlardır.⁴⁰

3 Kasım 1999'da İran'ın dini lideri Ayetullah Ali Hamaney, ABD'nin Tahran Büyükelçiliği'nin kapatılışının yirminci yıldönümünü anmak amacıyla düzenlenen toplantıda, İran'da "İslam'ın önemli olmadığını dikte ettiren ve İran'ın çıkarlarına karşı ABD için çalışan küçük ama aktif bir azınlık olduğunu" iddia etmiştir. Hamaney, konuşmasında "(ABD-İran) ilişkilerinde sorun, İran'ın İsrail'e karşı en büyük ve önemli merkez olmasıdır" eklemesinde bulunmuştur.⁴¹ Bu ters cevaba ve İran'ın terörist gruplara olan yardımının arttığına dair ithamlara karşın⁴²

³⁷ 'Albright Rebukes Iran', New York Times, 10 Haziran 1999

³⁸ Douglas Johl, 'Arrest of 13 Iranian Jews as Spies Divides Factions in Teheran', New York Times, 18 Haziran 1999

³⁹ Yelena Suponina, 'Clerics Revanche: Iran's Liberal President Falls into a Trap', Vremya, 15 Haziran 1999 (CDPSP, Cilt 51, no. 28, 11 Ağustos 1999, s. 17)

⁴⁰ John F. Burns, 'Cleric's Trial Becomes Flash Point of Iran's Political Fate', New York Times, 31 Ekim 1999

⁴¹ John F. Burns, 'Iranian Evokes Mood of 79, Rebuking U.S. and Liberals', New York Times, 4 Kasım 1999. Hamaney'in konuşması; "People Must Be Vigilant Against Enemy Threats", Ettela'at 30 Aralık 1999

⁴² John Lancaster, 'Iran Gives Terrorists More Aid, U.S. Says: Assistance Seen as Effort to Derail Mideast Peace Bid', Washington Post, 4 Aralık 1999

.....
 •••••
 • **Hatemi'nin yandaşları**
 • **için büyük bir zafer olan**
 • **meclis seçim**
 • **sonuçlarından itibaren,**
 • **ABD- İran arasındaki**
 • **gergin havanın**
 • **yumuşatılması**
 • **konusundaki çabalar,**
 • **Rusya'nın ülkedeki**
 • **pozisyonunu zayıflatma**
 • **imkanı dahilinde yeniden**
 • **başlatılabilir.**
 •••••

yumuşatılması konusundaki çabalar, Rusya'nın ülkedeki pozisyonunu zayıflatma imkanı dahilinde yeniden başlatılabilir. Bir zamanlar olduğu gibi hala çok yakın olan Rusya-İran ilişkileri, Çeçen Savaşı yüzünden aşınmaya başlamıştır.

Sonuç

Her ne kadar, ilişkilerin geleceği açık bir soru olsa da, bazı anlaşmazlık konularıyla birlikte, Rusya-İran ilişkileri, 1991-2000 dönemi süresince her iki ülke için de kazançlı bir deneyim olmuştur. Rusya açısından İran (borç ödeme konusundaki bazı sorunlara rağmen), nükleer reaktörleri için ideal bir alıcı ve pazardır. Rus- Amerikan ilişkilerinin bozulmasıyla birlikte, Moskova'nın nitelendirmesiyle Amerikan hegemonyasına karşı, Tacikistan'a en azından sınırlı bir barışın götürülmesi, Afganistan'da Taliban rejimine karşı konulması ve Azerbaycan konularında Rusya ile müttefik olmuştur. Ağustos 1998 ekonomik krizinin sonuçlarını tam olarak üzerinden atamayan ve silahlı kuvvetleri (özellikle deniz kuvvetleri) çok zayıf olan Rusya için İran'ın müttefik bir devlet olarak ortaya çıkması diplomatik açıdan çok önemlidir. Çünkü

bir Boeing 747'nin düşmesinden sonra, ABD Başkanı Bill Clinton'ın Boeing Şirketi'ne uçak düşmelerinin önlenmesi için İran'ın tüm teribatını sağlamasına izin vermesine rağmen,⁴³ İran Dışişleri Bakanı Harazi, Ocak 2000 başlarında "Biz ABD ile diyaloga başlamak için bu konuyu ciddi ya da kabul edilebilir bulmuyoruz" ifadesinde bulunmuştur.⁴⁴

Hatemi'nin yandaşları için büyük bir zafer olan Meclis seçim sonuçlarından itibaren, ABD-İran arasındaki gergin havanın

⁴³ John Lancaster, 'Boeing Can Provide Parts to Iran Airline', Washington Post, 4 Aralık 1999

⁴⁴ Maureen Johnson, 'Iran's Dialogue with U.S. not 'acceptable', AP report, Washington Post, 12 Ocak 2000. Jane Perlez ve James Risen, 'Clinton Seeks an Opening to Iran, but Efforts Have Been Rebuffed', New York Times, 3 Aralık 1999. 14 Ekim 1999'da, ABD Devlet Sekreteri Yardımcısı Martin Indyk, Asia Society'e verdiği demeçte, ABD- İran ilişkilerini geliştirme çağrısında bulunmuş, fakat bunun yanında İran'ın yaptırımların kaldırılması için ilişkilerini sırayla geliştirmesi gerektiği ifadesinde bulunmuştur. Hamaney'in 3 Kasım 1999 tarihli konuşması Indyk'e bir cevap niteliğinde olmuştur. ABD'nin İran'a karşı yaptırımlarının listesi ve Indyk'nin demeci için bakınız, Kenneth Katzman, 'U.S.- Iranian Relations: an Analytic Compendium of U.S. Policies, Laws and Regulations', (Washington: Atlantic Council of the United States)

bağımsız bir İran, Rusya'nın önemli çıkarlarının bulunduğu Basra Körfezi'nde ABD'nin baskın bir konuma geçmesini önlemektedir.

İran'ın bakış açısıyla Rusya, ordusunun gelişmesi için güvenilir bir kaynak, ABD'nin İran'ı yalnız bırakma çabalarına karşı diplomatik bir yandaş, Azerbaycan'ın muhtemel irredantist tehdidini engelleme ve Taliban kontrolündeki Afganistan'dan gelen uyuşturucu akımı ve terör tehdidini durdurmada İran'la müttefik olmuştur.

İlişkilerin, Yeltsin idaresinin sonuna kadar iyi olmasıyla birlikte, zayıflama olasılığı da vardır. Öncelikle, Rusya'nın Çeçenistan konusunda aldığı tedbirler, ilişkide ciddi bir yaralanmaya neden olmuştur. İkinci olarak İran, ABD-İran yakınlaşması olduğu taktirde ciddi bir uyuşmazlığa sebep olabilecek Hazar petrol ve doğalgazının taşınması konusundaki Rusya'ya rakip pozisyonunu devam ettirmektedir. Nihayet, Batı yardımıyla ekonomisi iyileşebilecek İran için ekonomik durgunluğu devam eden Rusya ile bağlantısı, daha az çekici olabilir. Gerçekten İran'ın Rusya'nın bazı güney bölgeleriyle olan aktif ticareti, Rusya Federasyonu'nda halen mevcut olan merkezkaç eğilimleri şiddetlendirilebilir. Sonuçta, Rusya sadece Orta Asya ve Kafkasya'nın değil, bazı kendi bölgelerinin de İran'a yöneldiklerine seyirci olabilir.